

Tweede Kamerfractie CDA en
Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

Perspectief voor boeren

Nieuwe wegen naar een
toekomstbestendige
agrarische sector

WI
Wetenschappelijk
Instituut

Voorwoord

Direct na de verkiezingen werd ik gevraagd om woordvoerder landbouw te worden. Ik had dit verzoek niet aan zien komen en de meeste mensen in mijn omgeving raadden het mij dan ook af om deze portefeuille te gaan doen. Want ‘veel gedoe’ en ‘afbreukrisico’. Toch heb ik besloten om mijn steentje bij te dragen aan deze mooie en vooral belangrijke sector.

Nu, nog geen honderd dagen verder, heb ik al meer dan honderd boeren verspreid over Nederland bezocht. Elke vrijdag help ik verschillende boeren mee op hun bedrijf om zo gevoel te houden met de praktijk. Ondertussen hebben we dan de beste gesprekken. En om maar met de deur in huis te vallen: ik ben geschrokken. Ik heb met boeren aan tafel gezeten die met tranen in hun ogen vertelden dat ze hun kinderen hadden verboden om hun ouders op te volgen. Boeren die 80 tot 100 uur per week werken en die alles doen voor een ‘natuurinclusieve landbouw’, maar die toch nog rode cijfers schrijven, worden geconfronteerd met zwalkend overheidsbeleid en van de samenleving niet de waardering krijgen die ze verdienen. Sterker nog, ze krijgen niet zelden het gevoel dat alles wat fout gaat op het gebied van klimaat en milieu de schuld is van de boer. Vergeten wordt dan natuurlijk dat het gezonde, relatief goedkope en diverse voedsel dat wij elke dag ontvangen, er is dankzij de boer.

Het werken aan een toekomstbestendige, duurzame agrarische sector met een eerlijk verdienmodel voor boeren vraagt om keuzes. Maar de afgelopen jaren is het landbouwdebat in versneld tempo gepolariseerd geraakt. Visies worden ongelezen afgebrand en velen blijven in hun loopgraven, in hun eigen gelijk. Het gevolg is dat we niets doen. Toch zal het handhaven van de status quo ons niet verder helpen. Dat is niet in het belang van de natuur, het klimaat en ook niet in het belang van de boer. Nu al zegt nog maar slechts 20 procent van de boeren zeker te zijn dat ze door willen met hun bedrijf terwijl er op dit moment al een nijpend tekort is aan broodnodige bedrijfsopvolgers in de land- en tuinbouwsector.

We kunnen niet langer wachten om deze status quo te doorbreken. We zullen nu een aantal boeren, die geen perspectief meer zien, moeten helpen met stoppen, zodat ze met opgeheven hoofd plaats kunnen maken en het stokje kunnen doorgeven aan een nieuwe generatie boeren. Jonge boeren en tuinders die op ons moeten kunnen rekenen. Dit vraagt nu op keuzes.

Dit zullen geen gemakkelijke keuzes zijn. Maar we moeten nu leiderschap tonen en duidelijkheid verschaffen. Deze visie is tot stand gekomen door een goede samenwerking tussen het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en de Tweede Kamerfractie van het CDA. In het bijzonder bedank ik Pieter Jan Dijkman, Cees Veerman, Eline Vedder, Henri Bontenbal en de vele boeren en tuinders die ik heb gesproken.

De afgelopen periode heb ik in de Tweede Kamer al een aantal piketpalen geslagen in lijn met dit ‘Perspectief voor boeren’. Bijvoorbeeld met het voorstel voor de introductie van de Agrarische Praktijkttoets waarbij wet- en regelgeving voortaan eerst in de boerenpraktijk moet worden getoetst waardoor we beter gebruik maken van de kennis die boeren allang hebben. Maar ook met het voorstel dat ik heb ingediend om hoogwaardige agrarische gronden beter te beschermen. Of met het voorstel om contracten voor agrarisch natuurbeheer langjarig te maken. Allemaal voorstellen die Kamerbrede steun hebben gekregen en die de status quo doorbreken.

Want rentmeesterschap is een actieve bezigheid. Het betekent verbeteren, verfijnen, maar ook schrappen. Rentmeesterschap is niet de handhaving van de status quo.

Laten we beginnen!

Derk Boswijk

Tweede Kamerlid namens het CDA

1. Inleiding

Het ontbreekt onze boeren en tuinders aan perspectief. Juist nu, nu we nadenken over de toekomst van Nederland na de coronacrisis, is het belangrijk de agrarische sector een helder toekomstperspectief te bieden. Dat is wat we met deze toekomstvisie doen. Perspectief voor boeren. En perspectief voor alle Nederlanders. In Nederland willen we in een schone leefomgeving wonen, recreëren, bewegen en ondernemen. Dat is op een heel klein stukje aarde een kwestie van keuzes maken.

Geen scherpe keuzes maken is geen optie. Dat doet geen recht aan alle agrarische ondernemers die met hart en ziel werken aan de voedselvoorziening in Nederland en daarbuiten en die een essentieel onderdeel zijn van een leefbaar platteland en landschap. We staan voor ingrijpende keuzes. De samenleving verwacht duidelijkheid. Deze duidelijkheid moet een volgend kabinet geven. Daar horen ook pijnlijke keuzes bij. De samenleving verandert. De boer moet zich realiseren dat de samenleving anders naar de sector kijkt dan tien jaar geleden, dat is nu eenmaal een gegeven. De transitie die de agrarische sector ondergaat is alleen vol te houden als er perspectief is en als deze uitdaging in gezamenlijkheid wordt aangegaan. In Nederland mag niemand er alleen voorstaan.

In deze notitie schetst het CDA zijn toekomstperspectief op de agrarische sector. Boeren moet duidelijkheid en hulp worden geboden. We zien drie hoopvolle bewegingen die we de komende jaren willen versterken:

1. Van regelzucht naar ademruimte
2. Van marktwaarde naar maatschappelijke waarde
3. Van bodemuitputting naar bodemgezondheid

2. Uitdagingen

De Nederlandse landbouw heeft zich steeds opnieuw weten te vernieuwen. Dankzij zijn creatieve innoverende vermogen behoort de Nederlandse agrarische sector tot de wereldtop, een positie die Nederland graag wil behouden. Onze boeren zijn ondernemers, rentmeesters en toptechnologen tegelijk.

Wie zo toonaangevend is, heeft ook de verantwoordelijkheid om nieuwe toekomstperspectieven te ontwikkelen. Want de uitdagingen zijn niet gering.

In de eerste plaats staat de bestaanszekerheid van onze boeren onder druk. Ondanks dat het naoorlogse landbouwbeleid succesvol is geweest en heeft geleid tot welvaart heeft het systeem zich ook ontwikkeld tot een niet toekomstbestendig productiesysteem, met een complex en vaak ondoorgrondelijk regelgevingssysteem, waarbij de risico's bijna volledige bij de boer wordt neergelegd. Sicco Mansholt, de eerste landbouwminister na de Tweede Wereldoorlog, stond met zijn uitgangspunt van 'nooit meer honger' aan de basis van het Europese landbouwbeleid. Schaalvergroting, ruilverkaveling, modernisering, intensivering: dat was de beweging die hij inzette. Het heeft de Nederlandse landbouw groot en efficiënt gemaakt. Maar er is ook een keerzijde. Door dit beleid zijn de markt en maatschappij los van elkaar gekomen. Veel Nederlandse boeren hebben moeite om een eerlijke boterham te verdienen. Want het motto is altijd maar 'meer, meer, meer', aangezet door overheden, banken, exporteurs en supermarkten. In de landbouw ontbreekt de normale marktwerking en is de marge voor de boer klein: hij of zij krijgt wat er overblijft nadat alle andere, machtiger schakels in de keten zijn bediend. Tekort is maatschappelijk gezien immers geen optie. Het is ten koste van de bestaanszekerheid van boeren gegaan. Alleen dankzij hun drijfveren en motivatie blijft de voedselvoorziening in stand.

Het motto is altijd 'meer, meer, meer' aangezet door overheden, banken, exporteurs en supermarkten.

In de tweede plaats staat de natuurlijke leefomgeving onder druk. Ondanks dat onze boeren de meest efficiënte en milieuvriendelijke boeren ter wereld zijn is de impact op ons kleine land te groot geworden. We vragen meer dan wat de aarde ons kan geven. We importeren grote volumes veevoer uit het verre buitenland, waardoor de ecologische voetafdruk van onze landbouwsector groot is. In tegenstelling tot veel andere sectoren heeft de agrarische sector grote stappen gezet

op het gebied van duurzaamheid en klimaat. Het is tijd dat ook andere sectoren hun verantwoordelijkheid moeten nemen. Maar dit betekent niet dat de agrarische sector niets meer hoeft te doen. Want op diverse plekken raakt de bodem, de belangrijkste hulpbron voor de boer, uitgeput. De kwaliteit van het water en de lucht staat onder druk. De uitstoot van teveel stikstof zorgt voor milieuschade. En ook de biodiversiteit staat onder druk. De effecten van klimaatverandering zijn in toenemende mate verontrustend. Allerlei vormen van leven op onze aarde raken daardoor in het gedrang. In elk geval zal in 2030 de stikstofuitstoot moeten worden gehalveerd en zullen er maatregelen genomen moeten worden om de natuur te herstellen.

In de derde plaats staat de ruimte in het buitengebied onder druk. Met 17 miljoen mensen op een heel klein stukje aarde is het woekeren met de schaarse ruimte, niet alleen fysiek maar ook op bijvoorbeeld het gebied van emissies of het gebruik van schoon water. Naast de transitie in de landbouw is er behoefte aan meer woningen, meer recreatie, meer economische activiteiten en meer biodiversiteit. Hoe gaan we dat combineren?

We zullen op zoek moeten naar een nieuwe balans, één die recht doet aan de waarde van de agrarische sector en aan de draagkracht van de aarde. Dit is onze stip op de horizon: een landbouw die is geworteld in het Nederlandse landschap en bloeit als topsector in handen van rentmeesters.

In onze visie produceert de landbouwsector kwaliteitsproducten voor de vrije wereldmarkt, de Europese omgeving en de lokale markt in een goede balans met onze leefomgeving, vanuit een benadering van brede welvaart. We beschouwen de agrarische sector als een onmisbare kracht in de zoektocht naar een circulaire en klimaatneutrale economie, een gezond voedselsysteem en een coöperatieve samenleving.

3. Visie

Met welke bril kijkt het CDA naar de toekomst van de agrarische sector? In het christendemocratische mens- en maatschappijbeeld staat de zorg en verantwoordelijkheid voor elkaar en onze leefomgeving centraal. Alleen zij aan zij kunnen we de belangrijke maatschappelijke vraagstukken oplossen. De samenleving is geen hotel, waar mensen slechts klanten zijn die niet zo veel met elkaar te maken hebben, maar ons gemeenschappelijk huis. En voor dat gemeenschappelijk huis moeten we goed zorgen. Samenwerken, zorgzaamheid, verantwoordelijkheid voor elkaar: dat is de kern van de christendemocratie. De transitie naar een nog meer duurzame en innovatieve landbouw is dan ook een gezamenlijke verantwoordelijkheid, een opgave waar de politiek beter op moet trekken met boeren, burgers en bedrijven.

De kernwaarde ‘rentmeesterschap’ speelt in de transitie een cruciale en onderscheidende rol. Te vaak wordt rentmeesterschap vertaald als bewaren of beheren. Maar rentmeesterschap betekent veel meer dan dat. Het is het creatief en met respect doorgeven aan volgende generaties wat we ontvangen en in beheer hebben. Dat is allerminst een passieve, afwachtende houding, het getuigt veeleer van een vernieuwingsgezinde attitude.

Rentmeesterschap is het creatief doorgeven aan volgende generaties wat we ontvangen hebben.

Rentmeesterschap heeft ook een emancipatoir karakter. Het gaat immers ook om het tot zijn recht komen – de emancipatie – van de ‘schepping’. Deze vertegenwoordigt ook een intrinsieke waarde die we niet alleen kunnen afmeten aan de waarde die ze voor ons, als haar bewoners, heeft. De natuur en de dieren hebben hun eigen waarde en waardigheid. Zo zien onze boeren dat ook. Wanneer een boer goed is voor zijn dieren, dan is het dier ook goed voor de boer.

Zo bezien bestaat het optreden van de rentmeester uit een evenwichtige mix van drie elementen. Ten eerste moet de rentmeester met gezond verstand te werk gaan. Hij gebruikt zijn boerenverstand: hij weegt alles nuchter af, laat zich niet meeslepen in de waan van de dag en houdt het oog gericht op de langere termijn. Ten tweede heeft de rentmeester historisch besef. Hij heeft weet van datgene wat voor hem was en heeft daardoor voeling met de geschiedenis van de mensen, de natuur en het land dat hij in

bruikleen heeft. Veel boerenfamiliebedrijven leven al generaties met dit besef, hoewel dit besef met het gebrek aan opvolging en knellende regelgeving langzaam wegebt. Ten derde heeft de rentmeester empathie met de ander. Hij heeft een warm hart voor diegene die hij op zijn weg ontmoet en het moeilijk heeft en hij houdt rekening met de draagkracht van mensen en hun leefomgeving. Dat is pas werkelijke duurzaamheid. Echt 'duurzaam' betekent immers: vervlochten met de menselijke leefomgeving, inspeland op haar mogelijkheden en rekening houdend met haar beperkingen.

Vanuit dit perspectief van rentmeesterschap pleiten we voor het aanjagen en versterken van drie hoopvolle vernieuwingsbewegingen:

1. Van regelzucht naar ademruimte

De afgelopen decennia was er in de agrarische sector een toenemende nadruk op toezicht, controle en regeldruk. Steeds wisselend overheidsbeleid, steeds strengere milieunormen en een businessmodel dat niet klopt: lange werkdagen, grote risico's en een laag inkomen. Dat alles leidt tot wanhoop bij de agrarische ondernemers. Van de sector wordt veel aanpassingsbereidheid gevraagd, maar het perspectief ontbreekt. Het is een catch-22. Het is niet zozeer de richting van het beleid, maar de wispelturigheid en onduidelijkheid daarvan die funest is voor de sector. De boer investeert voor de lange termijn, maar wordt steeds geconfronteerd met knellende regelgeving, nieuwe eisen en plannen. Daar is geen bedrijf op te bouwen.

Maakbaarheidsdenken, voorschriften en controledwang zijn de dominante karaktertrekken van de moderne samenleving. Het CDA kijkt met een andere grondhouding, namelijk op basis van vertrouwen: vertrouwen in elkaar, in het besef dat er dankzij de samenwerking met de ander iets goeds kan opbloeien.

We maken de omslag van een 'middelen gericht beleid' naar een 'doelen gericht beleid'.

We pleiten daarom voor de omslag van een 'middelen gericht beleid' naar een 'doelen gericht beleid'. Dat geeft meer vertrouwen en meer ademruimte. Natuurlijk moet je vertrouwen verdienen; vertrouwen is een kwetsbaar iets. Moedwillig misbruik van dat vertrouwen moet worden aangepakt om het te kunnen behouden voor de grote meerderheid die het gestelde vertrouwen en de geboden ruimte verantwoordelijk invullen. Niet meer via beleid met gedetailleerde voorschriften op het niveau van de middelen, maar veel meer door invulling te geven aan beleid met doelen die de milieugebruiksruimte voor de agrarische sector langjarig definiëren. We moeten ons

niet alleen focussen op slechts één onderdeel, maar op de diverse opgaven op het gebied van klimaat, biodiversiteit, stikstof, bodemgezondheid, water en landschap en deze combineren in de milieugebruiksruimte. Met deze milieugebruiksruimte moet heldere lange termijnperspectieven en doelen worden geschetst, maar het is vervolgens aan de boeren om daar met hun eigen boerenverstand, creativiteit en ondernemerschap invulling aan te geven. Dit verlegt de energie van ondernemers van het opzoeken van de ‘randen’ van de regels naar de uitdaging van het succesvol realiseren van de doelen.

Bij zowel landelijk als provinciaal overheidsbeleid kunnen boeren zich, onder het mom van gespreide verantwoordelijkheid, organiseren in gebiedscommissies, zodat ze in onderling overleg samen met de overheid binnen vastgestelde termijnen zelf met praktische, meetbare en uitvoerbare plannen komen. Het principe van ‘right to challenge’ kan dan worden toegepast. Zo is de boer niet meer het probleem, maar een onmisbare schakel in de maatschappelijke uitdagingen.

Knellende regelgeving moet ook rond de opvolging worden weggenomen. Veel boerenfamiliebedrijven worden in hun voortbestaan bedreigd, omdat er geen opvolger klaar staat. Dat terwijl het juist de boerenfamiliebedrijven zijn die handelen met een langjarige perspectief en geworteld zijn in hun omgeving. Regelgeving die opvolgers in de weg staat, moet worden afgeschaft.

De boer is niet het probleem, maar een onmisbare schakel in de maatschappelijke uitdagingen.

2. Van marktwaarde naar maatschappelijke waarde

Rentmeesterschap vraagt om een brede welvaartsbenadering van de landbouw. Zo'n benadering omvat niet alleen het hier en nu en kijkt niet alleen naar de marktwaarde en de groeicijfers, maar gaat ook over effecten op gezondheid, milieu en klimaat, en over de ontwikkelingskansen van de huidige en toekomstige generaties.

Met andere woorden: we kijken niet alleen naar de directe toegevoegde marktwaarde van de agrarische sector aan de economie, maar we laten ook de indirecte maatschappelijke positieve en negatieve effecten meewegen. Denk aan de waarde die de landbouwsector heeft voor het behoud van cultuurlandschap, voedselzekerheid en het opwekken van duurzame energie (positief), maar ook aan het verlies van bodemkwaliteit, biodiversiteit en emissies (negatief). We richten de toekomst van de landbouw zo in, dat we de brede maatschappelijk toegevoegde

waarde optimaliseren. Positieve en negatieve maatschappelijke effecten behoren benoemd en meegewogen te worden in het landbouwbeleid.

De bijdrage van de agrarische sector aan het gemeenschappelijke goede krijgt een plek in het verdienmodel van de boer. Het is noodzakelijk dat in de beloningsstructuur voor boeren de maatschappelijke waarde in de vorm van ecosysteemdiensten van de agrarische sector wordt betaald aan boeren. Wie rood staat, kan immers niet groen doen.

3. Van bodemuitputting naar bodemgezondheid

We hebben de aarde in bruikleen. Maar het is met geen mogelijkheid te ontkennen: we vragen teveel van de aarde. We vragen op sommige plekken teveel van de grond en vervuilen de lucht. De uitstoot van teveel stikstof legt een druk op de natuur. We ervaren de gevolgen van dit overvragen van de schaarse ruimte: extreme klimaatverschijnselen en afnemende biodiversiteit.

Er is een nieuwe, gezonde balans nodig tussen enerzijds de agrarische activiteit en anderzijds de draagkracht van de bodem en de leefomgeving. Daarom zal een beweging gemaakt moeten worden van de nadruk op kwantiteit naar de nadruk op kwaliteit. Een gezonde bodem is letterlijk de grond van ons bestaan. Hij is een voorwaarde voor onze gezondheid, ons voedsel, ons welzijn en voor een gezonde en gevarieerde leefomgeving. De omvang van de voedselproductie is geen doel op zich; dat is het voor boeren nooit geweest, maar dat kan het ook niet zijn voor overheden, banken, exporteurs en supermarkten. Het gaat om de waarde van voedselproductie in de brede betekenis van gezond voedsel binnen de draagkracht van de bodem, het landschap, de leefomgeving en het klimaat.

Een gezonde bodem is de grond van ons bestaan.

Omwille van deze nieuwe balans is meer regie op de ruimtelijke ordening en het gebruik van de bodem nodig. Voor de verdeling van schaarse ruimte en voor het beheer en gebruik van de grond zullen uitgangspunten moeten worden vastgelegd. 'Functie volgt bodem', met bodemgezondheid en biodiversiteit voorop, zal daarbij een leidend principe zijn. Dit geldt zowel voor de landbouw als voor andere gebruikers van grond, zoals woningbouwers, energiegebruikers en het bedrijfsleven. De overheid gaat het goede voorbeeld geven door haar grond niet meer voor korte termijn te verpachten aan de hoogste bidder waardoor de grond noodgedwongen te zwaar wordt benut.

De inkrimping van de intensieve veehouderij is geen doel op zich. Zij zal de resultante zijn van verschillende factoren die op elkaar inwerken. Het CDA

.....

is daarom geen voorstander van een specifieke doelstelling op de krimp van de veestapel. Dat is het omdraaien van doel en middel. De milieugebruiksruimte en de draagkracht van de leefomgeving bepalen de ruimte die er zal zijn voor de veehouderij. Daarbij zal de boer een veel prominentere rol krijgen in het beheer en verfraaien van ons landschap waarbij kwaliteit van de natuur zal toenemen en het perspectief van de boer zal verbeteren.

4. Handelingsperspectieven

Wij stellen voor om in een volgende kabinetsperiode aan de slag te gaan met tenminste de volgende maatregelen, om zo de duidelijkheid en de hulp te bieden die de agrarische sector nodig heeft.

Van regelzucht naar ademruimte

Nodig voor boeren is een omslag van ‘middelen gericht beleid’ naar ‘doelen gericht beleid’. Zo zal er minder regeldruk en meer ruimte voor vakmanschap ontstaan.

1. De agrarische sector verdient een lange termijnperspectief met een aantal concrete tussendoelen. Daarom moet het Rijk een aantal toekomstscenario's voor de lange termijn opstellen, tegen elkaar afwegen en in beleid omzetten. Deze scenario's moeten opgesteld worden door een staatscommissie en gereed zijn uiterlijk eind 2021. De staatscommissie bestaat uit een gemêleerd gezelschap van vertegenwoordigers uit zowel de praktijk als de theorie en gaat uit van het zogeheten brede welvaartsbegrip en kijkt integraal naar de uitdagingen; economisch, ecologisch en sociaal-maatschappelijk en daarbij rekening houdend met het Europese wettelijke kader.
2. Als deze langjarige duurzaamheidsdoelstellingen samen met de agrarische sector zijn bepaald, krijgen boeren vervolgens zelf de ruimte om invulling te geven aan de specifieke middelen en maatregelen om deze doelen te bereiken. Het beschikbaar stellen en verhandelen van uitstootrechten is daar een voorbeeld van. De methode van de 'Afrekenbare stoffenbalans', om mineralen in balans te krijgen, is een katalysator om meer maatwerk in de praktijk mogelijk te maken. De overheid handhaaft op de uitkomst en bemoeit zich veel minder met het hoe en de bedrijfsvoering op het erf.
3. Met de inzet van nieuwe, innoverende meettechnieken kunnen de doelen voor de agrarische sector worden vertaald in een opgave op bedrijfsniveau. Nodig is een verstandig innovatiebeleid in combinatie met verstandig beleid voor boeren die willen stoppen. Ins blauwe hinein innoveren is met een gemiddelde boerenbedrijfsbegroting niet op te brengen. Alles gooien op het aanmoedigen van boeren om te stoppen, zal zorgen voor een kaalslag, een aantasting van de vitale infrastructuur in de agrarische sector en een verrommeling van het landschap en de natuur. Daarom zullen ruimhartige compensatieregelingen voor boeren die willen stoppen, samen moeten gaan met het verkleinen van de investeringsopgave voor de 'blijvers'. Het zal leiden tot een win-win-

situatie. Er zijn al hoopvolle initiatieven van boeren zoals het zogenoemde ‘Nieuwkoopse model’, waar met innoveren de bovenwettelijke vrijgemaakte stikstofruimte wordt verleast aan bedrijven die stikstofruimte nodig hebben. De opbrengsten hieruit worden gebruikt om weer verder te innoveren.

De overheid handhaaft op de uitkomst en bemoeit zich veel minder met het hoe en de bedrijfsvoering op het erf.

Van marktwaarde naar maatschappelijke waarde

De maatschappelijke waarde van de agrarische sector wordt doorvertaald naar het verdienvermogen voor boeren. Niet het snelle geld en de diepste zakken zijn leidend, maar de ontwikkeling van welvaart in brede zin; economisch, ecologisch en sociaal-maatschappelijk.

4. Als boeren publieke diensten leveren, moeten zij daarvoor worden beloond. Denk aan natuur- en landschapsbeheer, waterzuivering, koolstofvastlegging en andere ecosysteemdiensten. Een boer die zijn akker omzet in natuurgrond, kan zelf de natuurbeheerder worden en krijgt daarvoor langjarig en geïndexeerd, voor minstens twintig jaar, het loon dat hem toekomt.
5. Voedsel in de supermarkten wordt voortaan voorzien van de vermelding van de herkomst, zodat de consument makkelijker Nederlandse (streek)producten kan herkennen. Daarbij wordt de consument gestimuleerd om bewuster seizoen producten te kopen.
6. Boeren dienen een eerlijke en betere prijs voor hun producten te krijgen. Door het aanpassen van het Europese en nationale mededingings- en aanbestedingsbeleid kan de oneerlijke marktmacht van de tussenhandel en verwerkende industrie ten opzichte van de boer worden aangepakt. De Autoriteit Consument & Markt (ACM) zou meer kunnen functioneren als een voedselscheidsrechter, die toeziet op de naleving van een gedragscode voor supermarkten.

Van bodemuitputting naar bodemgezondheid

Er moet een gezonde balans komen tussen enerzijds het aantal dieren en anderzijds de draagkracht van de bodem en de leefomgeving. Nodig is een nieuwe,

.....

verantwoordelijke omgang met de bodem. We moeten de omslag maken van mestbeleid naar bodembeleid, zodat we de bodem kunnen beschermen tegen uitputting en meer CO2 kunnen laten vastleggen. Een gezonde bodem is de grond van ons bestaan, een voorwaarde voor onze gezondheid, ons voedsel en ons welzijn.

7. Er is dringend behoefte aan een nationale Landschapscommissaris, analoog aan de zogeheten Deltacommissaris: iemand met kennis van de praktijk die kijkt wat er met betrekking tot de ruimte, de natuur en de landbouw nodig is, om zo onder andere de transitie naar een duurzame landbouw in gang te zetten en op gang te houden. Daar is overkoepelende regie en doorzettingsmacht voor nodig.
8. Met provincies en in samenwerking met gebiedscommissies worden er grondbanken opgericht, een belangrijk instrument op weg naar meer bodemgezondheid en regie op de ruimte. Allereerst zou de Landschapscommissaris de kwaliteit van de Nederlandse gronden in kaart kunnen brengen met een classificatie in hoogwaardige grond, goede grond of matig goede grond. Via de Grondbanken kunnen vervolgens gronden worden 'verschoven' of 'uitgeruild'. Zo kunnen agrarische ondernemers met behulp van de overheid 'verhuizen' naar een meer geschikte locatie en daar een toekomst opbouwen. Hoogwaardige gronden moeten beter worden beschermd en mogen niet worden benut voor bijvoorbeeld zonneweides, ontpoldering of datacenters. Gronden met een lagere bodemkwaliteit kunnen benut worden voor bebouwingen of de aanleg van natuur.
9. Kringlopen sluiten kan ook over bedrijven heen. We hoeven niet terug naar het ouderwetse gemengde boerenbedrijf. Wel is het belangrijk dat binnen regio's en mogelijk binnen coöperaties grondstoffen worden uitgewisseld; bij grensregio's kan dit ook over de landsgrenzen heen. Daarmee kunnen we circulariteit bereiken, meer controle op grondstoffenstromen krijgen en ook fraude in de verwerking van mest tegengaan. Om de kringlopen te sluiten, is het wenselijk dat veehouders en akkerbouwers in Nederland en aangrenzende buitenlandse regio's rechtstreeks afspraken met elkaar maken, zonder de tussenstep van de mesthandelaren.
10. Het op korte termijn uitkopen van de meest knellende locaties zal helpen om de milieudruk te verlichten. We zijn hierbij tegen gedwongen onteigening van landbouwgrond. Boeren die willen stoppen, moeten daarvoor worden gecompenseerd. Op dit moment worden de meeste financiële compensatieregelingen overschreden. Voor de huidige opkoopregelingen zijn er meer aanvragen dan dat het budget kan toestaan. Er zal op korte termijn fors geld bij moeten om boeren de hulp te bieden die ze nodig hebben,

.....

de grond te ontlasten en (milieu)ruimte te bieden aan een nieuwe generatie jonge boeren.

5. Tot slot

Voor deze transitie van de agrarische sector is de gehele samenleving verantwoordelijk. Iedereen heeft kunnen profiteren van datgene wat in het verleden door de de boer en tuinder is voortgebracht. Nu is het tijdstip gekomen om als samenleving solidair te zijn met de boeren en tuinders. Door in de komende tien tot vijftien jaar 1,5 tot 2 miljard euro per jaar te investeren in deze transitie kan een nieuwe landbouw ontstaan, die in harmonie is met de maatschappelijke wensen. Een investering die niet alleen de agrarische sector ten goede komt, maar ook de bodem, de natuur en het landschap. Een betere investering voor toekomstige generaties dan deze is nauwelijks denkbaar. Het gaat er immers om het goede leven en samenleven vernieuwend vorm te geven. Het CDA maakt zich hiervoor sterk.

WI
*Wetenschappelijk
Instituut*